

Plaček, Miroslav

Pernegg a Weikertschlag - hrady při rakousko-moravské hranici

Archaeologia historica. 2005, vol. 30, iss. [1], pp. 235-241

ISBN 80-7275-056-9

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140624>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Pernegg a Weikertschlag – hrady při rakousko-moravské hranici

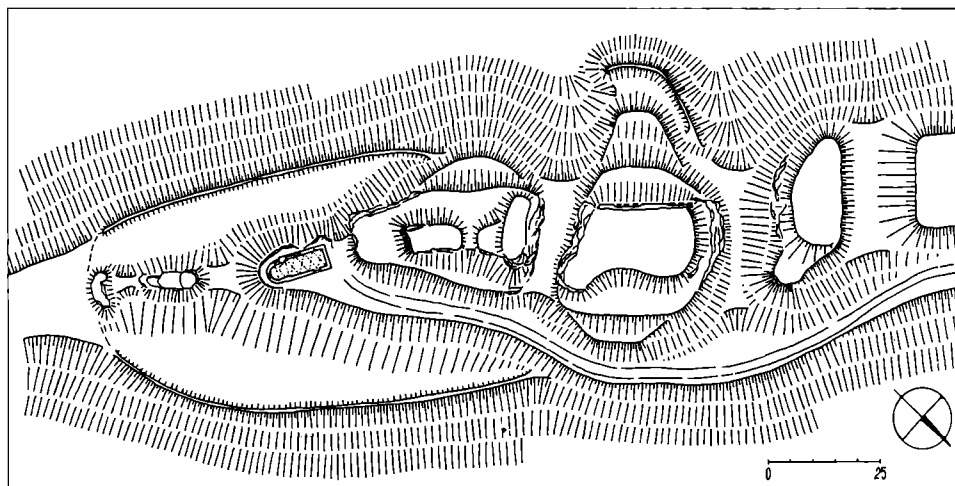
MIROSLAV PLAČEK

Nedávný, velmi významný a kvalitní počín rakouské kastellologie představuje publikace badatelů nové vlny Gerharda Reichhaltera a Karin a Thomase Kühtreiberů (2001, srov. Plaček 2002). Bohužel, přesto se v knize nenašlo dost prostoru pro bližší a zejména grafickou prezentaci povětšinou jen reliéfně dochovaných lokalit a to i těch významných a rozlehlých. Tento příspěvek je proto jakýmsi doplňkem zaměřeným na seznámení s pozůstatky a historií dvou důležitých hradů v moravském pohraničí.

Pernegg (a Raabs) podle dřívějších představ hrál roli centra relativně raného a samostatného pohraničního hrabství, které mělo být v přímé závislosti na říši (Lechner 1924, 82). Současně se místní hraběcí rod odvozoval od Babenbergů – Adalberta, bratra markraběte Liutpolda II. (Lechner 1985, 116). Skutečnost jinak hodnotí poslední závěry rakouských historiků, kteří autonomní charakter území vylučují (Weltin 1995, 4). Navíc se páni z Perneggu nazývali hrabaty až na samém konci 12. století a samotné hrabství se jmenuje jen dvakrát – r. 1240 (comitia) a 1276 (comitatus). Původ Perneggů od hrabat z Traungau dovozuje již od šedesátých let minulého století W. Wegener (1962–1969, 299–300) a od nich vzešli i pozdější Vohburgové, zakladatelé staršího hradu v Chebu. Hraběcí titul se zřejmě odvinul jak od území v okolí Traunsee, tak hlavně od Deggendorfu nad bavorským tokem Dunaje. Po Perneggu se příslušníci rodu psali od r. 1120 (Oudalricus de Pernekke – FRA II/69, 282), ale ještě v r. 1112 desátky z Perneggu pasovský biskup Ulrich převedl z Göttweigu na nově založený klášter v Herzogenburgu. Zdá se tedy, že Pernegg s širokým okolím od markraběte

Obr. 1. Pernegg – klášter a zbytky hradu v popředí na rytině G. M. Vischera z r. 1672.

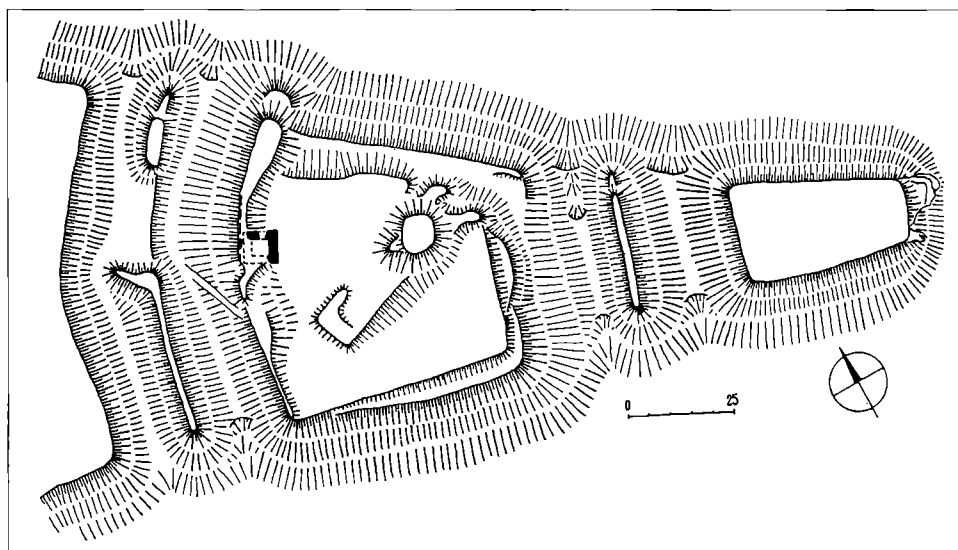
Obr. 2. Pernegg – terénní náčrt zbytků hradu.

Obr. 3. Pernegg – románská kaple od jihu.

získal Ulrich z Goshamu teprve mezi těmito léty. K založení hradu došlo následně a dochovanou kapli podle utváření postavili zhruba v polovině 12. stol.

Ulrichův stejnojmenný syn zřejmě až ke konci života († 1170) založil dvojici premonstrátských klášterů. Mužský v Gerasu byl osazen řeholníky ze Želiva, ženský v Perneggu zaujal místo v předpolí hradu a sestry přišly z Louňovic. Gerasský klášter se v r. 1180 stal opatstvím a k tomuto aktu se vztahují pozdější zmínky, které za fundátora označují Ekberta,

Obr. 4. Weikertschlag – terénní náčrt zbytků hradu.

syna Ulricha II. (Přiffig 1980, 297). Posledním listinami doloženým hrabětem z Perneggu byl Ulrich III., který zemřel těsně před r. 1220. Podle kroniky Landbuch von Österreich und Steier z let 1280–1285 až do poloviny století žil ještě Ulrichův syn Ekbert, který však byl „ein narre unt ein tore“, tedy slabomyslný (Lechner 1985, 210). Protože obnovení fundace obou církevních institucí za podpory okolní šlechty provedl v roce 1242 vévoda Fridrich II. Bojovný spolu s hrabětem z Hardegg, je zřejmé, že území převzal (Weltin 1995, 12). Zda to bylo z důvodů mentální neschopnosti Ekberta, nebo rod Perneggů opravdu vymřel, nelze s jistotou rozhodnout.

V každém případě se tak vytvořily podmínky pro udělení Perneggu Bočkovi ze Zbraslavi a Jaroslavic, jež realizoval Přemysl Ot. II. krátce po nástupu na rakouský vévodský stolec. Jako „comes de Bernekke“ se Boček píše v r. 1252 (CDB IV, č. 259) a tento titul používal až do své smrti. Nedořešena zůstává otázka, zda území dostal jako dědičný majetek, nebo jestli na Perneggu působil jako správce zeměpanského obvodu. Podle titulu comes de Nidche, použitým na papežské listině z r. 1254 (CDB V/1, č. 16) a skutečnosti, že Bočkův bratr Smil se souhlasem Bočkových chlapců (pueris) navracel dvůr v Raisdorfu perneckému klášteru, měl tam Boček nějaká konkrétní majetková práva (CDB V/3, č. 1083). Synové je zřejmě zdědili a Smil na tuto transakci dohlížel z titulu poručníka a správce provincie Pernegg. Avšak hrad se zkomoleným jménem Nidche (asi Neideck, příp. Neudegg nad říčkou Pulkavou – srov. Reichhalter–Kühtreiber 2001, 356–358) a konečně i celá provincie byly vzápětí připojeny k hrabství Hardegg, což Přemysl, vzhledem k předchozímu držení provincie tamějším a jemu věrným rodem, bez námitek akceptoval. Hrad Pernegg po r. 1314 upadal a byl asi zčásti opraven kvůli ohrožení husity, ale hned poté byl pobořen, aby se na něm nemohli usadit jiní rušitelé pokoje (Binder 1925, 59). V r. 1505 je již uveden jako pustý a nadále udržována zůstala pouze románská kaple na jihovýchodním konci ostrožny, ale i z ní dnes stojí jen výrazná ruina.

Relikty hradu se nacházejí necelých 200 m za jihovýchodní ohradou silně přestavěného klášterního komplexu. Mírně klesající ostrožnu sevřenou mezi úvaly Mödringbachu a Aumühlbachu přetínají dva příčné příkopy. Druhý byl výrazně hlubší a dílem vyhlášený do skalního podloží a mezilehlé těleso zřejmě nebylo součástí stabilně využitě plochy. Teprve rozlehlý druhý terénní blok (cca 25×30 m) patřil k hradu a jeho mírně vyvýšenou část na jihozápadě vymezuje jediný zbytek masivní zdi z řádkovaného románského zdiva. Za třetím,

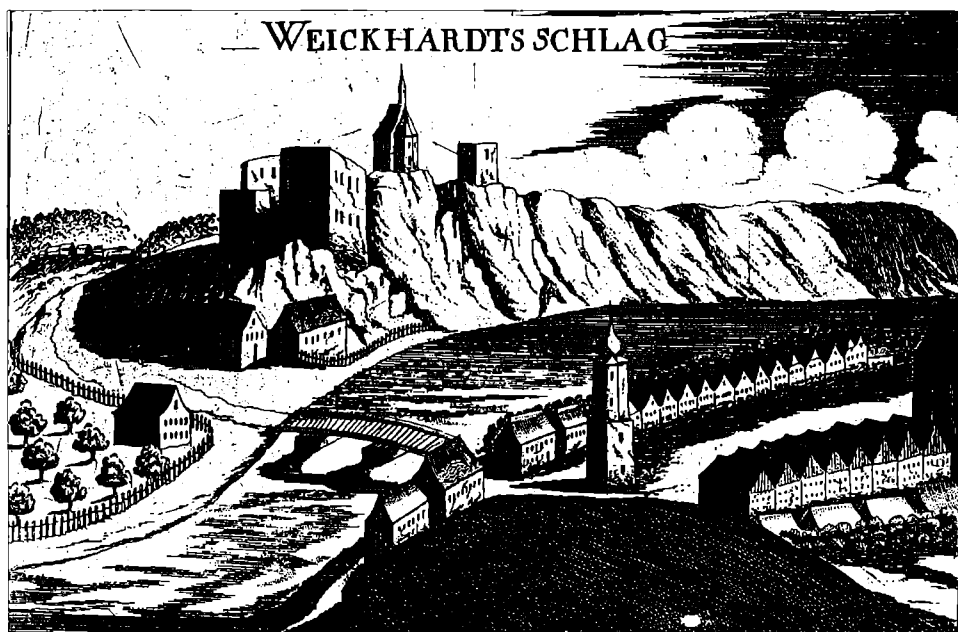

Obr. 5. Weikertschlag – zbytek klenby a narušené okénko v patě bergfritu.

ve skále vylámaným příkopem je druhý a protáhlý díl hradu, z jehož hřbetu vystupují nízké skalní bloky, možná podnože zaniklých budov. Dalších 6 m za zúženým koncem tohoto dílu stojí na pokračujícím bradle zmíněná kaple s mírně vyosenou apsidou. Je zaklenuta původní konchou, zatímco plochostropá loď dostala snad v renesanci výšečové klenby, jejichž výběhy jsou dosud patrné. Vítězný oblouk spočívá na deskových římsách s horizontální profilací a špaletovaná okénka apsidy zevnitř „modernizovali“ v období gotiky. Zajímavý je okruh nízkého valu, snad zbytek ohrady, která uzavírala oválnou, zčásti využitelnou plochu, v jejímž centru se nachází kaple. S datováním kaple (Reichhalter–Kühtreiber 2001, 257) do doby krátce po polovině 12. století lze v zásadě souhlasit.

Neméně pozoruhodné jsou pozůstatky rozlehlého hradu ve Weikertschlagu jen několik km od moravské hranice. Nehrazené městečko, jehož farní kostel je ve stavební podstatě románskou bazilikou (Dehio 1990, 1248), se rozkládá na nízké levobřežní terase Moravské Dyje. Strmý výběžek značně vyvýšeného protějšího břehu nese reliéfní stopy mohutné pohraniční pevnosti. Název obce s příponou -schlag svědčí o kolonizačním založení, o němž se podle K. Lechnera (1970, 695) zasloužil Jindřich z Zöbingu († ok. 1170) z tamější větve pánů z Kuenringu. Tím se stal leníkem pánů z Perneggu, jimž území příslušelo. Sídliště s hradem (a také syna) pojmenoval podle tchána Wicharda ze Stronsdorfu a na hradě se usadili Jindřichovi synové Albero a Wichard, kteří se po něm od r. 1178 psali. Zavražděním Wichardova stejnojmenného syna v r. 1232 tato rodová odnož zanikla (Lechner 1924, 168–169 a 88). Hrad sehrál důležitou roli v konfliktu Přemysla Ot. II. s Rudolfem Habsburským. Rudolf podle Přemyslova výkladu porušil už první mírovou dohodu z konce listopadu 1276 a ihned vojensky obsadil hrady Pernegg a Weikertschlag, proti čemuž Přemysl okamžitě, ale velmi umírněně protestoval (CDB V/2, č. 825; RBM II, č. 1057 a 1058). Nebylo to nic platné, což se dá soudit z odporu, který kladlo město Drosendorf, jež také k perneckému hrabství příslušelo, Přemyslovi vojsku táhnoucímu na Moravské pole (Kusternig 1998, 170).

Dá se předpokládat, že znovu se oba hrady dostaly do víru válečných událostí v r. 1328, kdy Jan Lucemburský vpadl do Rakous. Podle Zbraslavské kroniky (1976, 364–365) dobyl a obsadil Drosendorf, blízký Eggenburg a na 40 dalších opevněných míst a není proto vyloučeno, že právě tato akce zapříčinila počátek úpadku hradu Pernegg. Další příležitostí k jeho poničení byla válka o korutanské dědictví v r. 1336, při níž král Jan vybavil Znojmo z věnné zástavy dcery Anny, kterou rok předtím provdal za rakouského vévodu Otu. Navíc

Obr. 6. Weikertschlag – městečko a ruina hradu na rytině G. M. Vischera z r. 1672.

dobyl 20 rakouských hradů a několik měst, z nichž po uzavření míru podržel v zástavě Lávu a Waidhofen (Palacký 1877, 15, 24, 28). Weikertschlag se stal roku 1399 cílem útoku Oldřicha z Hradce a vévodové Vilém a Albrecht museli hrad dobýt nazpět (Lechner 1970, 605; CDM XII, č. 547 a 553). Přitom není vyloučeno ani obsazení hradu Hynkem Suchým Čertem z Jevišovic a jeho panskými pomocníky dva roky nato (Krones 1900, 16; Štěpán 2002, 473 a 507). K. Lechner se navíc domníval, že právě tato dobývání byla hradu osudná, ale jeho slušný stav zobrazený G. M. Vischerem (1672) tuto představu zpochybňuje. Zejména, když je jako „öder Burgstall“ uveden až k roku 1633 a volně stojící hradní kapli sv. Pankráče zrušili teprve za josefinských reforem v r. 1784 (Reichhalter–Kühtreiber 2001, 300).

O hradu sama o sobě vypovídá celková délka komplexu, která dosahuje 200 m. A to včetně mohutného dvojitého příkopu s mezilehlým, částečně rozvezeným valem, který přetíná zužující se plochu ohraničenou po bocích svahy k Dyji a do údolí potoka Mühlgrab. Předhradí ve tvaru pětiúhelníka o největších rozměrech 70×65 m chránila od přístupové strany hranolová věž o straně 7,8 m a tloušťce zdi 2 m. Lomové zdivo a půlkruhem završená okénka ukazují na pozdně románský původ, současná byla i křížová klenba bez žeber, jejíž pozůstatky jsou viditelné v patře. Mírně skloněnou plochu lemují na třech stranách snížené terasy (parkánů?), úhlopříčně z ní naopak vystupuje reliéf stavení, na jehož východním konci se nachází pahorek po kapli. Podle Vischerovy rytiny byla gotická a ke krátké lodi se dvěma okenními osami se pojilo polygonální presbyterium. Rovněž bergfrit před r. 1672 ještě stál do výše patra.

Také jádro hradu je od předhradí odděleno ještě mohutnějším zdvojeným příkopem o celkové šířce přes 50 m. Ploché jádro o délce do 40 m a střední šířce 18 m je porostlé hustým hroubím a protože patří k místnímu obilnářskému provozu, není veřejně přístupné. Ukončují ho těžbou narušená skaliska a odebrána je i část kopce vedle síla na úpatí. O podobě zadního hradu tedy vypovídá jen zmíněná rytina. Patrně trojpodlažní palác stával podél nejchráněnější strany nad řekou a k němu bylo připojeno vstupní křídlo. Obě křídla v r. 1672 stála až po korunní římsu a chyběly jen střechy. Nižší a menší stavení stálo při hradbě na jihozápadní straně, hlavní věž hrad zřejmě neměl. Jádro ze 12. stol. tedy mělo nejspíš

podobu palácové dispozice s přihrazeným nádvořím a do poloviny 13. stol. bylo předhradí ohrazeno kamennou hradbou a vybaveno bergfritem vedle brány. Posléze vyrostla kaple a asi i další budovy v obou částech hradu. Podle stupně dochování a kompaktnosti jádra se zdá, že hrad mohl nouzově přežívat ještě na počátku 16. stol. Protože však už nebyl centrem panství a skončila jeho úloha pohraniční pevnosti, absence údržby udělala své.

Už na začátku jsem konstatoval, že pokrok kolegů-badatelů v sousedních zemích vždy potěší (v Rakousku se dočkali i zajímavé práce k problematice kastelů – Schicht 2003). Současně též „potěší“, že i oni stále zápasí s neúplným poznáním jednotlivých lokalit a absencí tolik potřebné dokumentace. Doplňky podobné tomuto lze proto očekávat především od domácích výzkumníků.

Literatura

- BINDER, G., 1925: Die niederösterreichischen Burgen und Schlösser II, Nördlich der Donau. Wien–Leipzig.
- CDB – Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, IV – 1, edd. J. Šebánek, S. Dušková. Praegae 1962.
- V – 1, edd. J. Šebánek, S. Dušková. Praegae 1974.
- V – 2, edd. J. Šebánek, S. Dušková. Praegae 1981.
- V – 3, edd. J. Šebánek, S. Dušková. Praegae 1982.
- CDM – Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, XII (1391–1399), ed. V. Brandl. Brünn 1980.
- DEHIO, 1990: Dehio Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs, Niederösterreich, nördlich der Donau. Wien.
- FRA – Fontes rerum Austriacarum, Österreichische Geschichtsquellen, II. Diplomataria et acta, 69. Band – Traditionsbücher des Benediktinerstiftes Göttweig, ed. A. F. Fuchs, Wien–Leipzig 1931.
- KRONES, F. v., 1900: Die erzählenden Quellen der Geschichte Mährens im fünfzehnten Jahrhundert. Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 4, 1–105.
- KUSTERNIG, A., 1998: Bitva na Moravském poli (u Suchých Krut a Jedenspeigen) 26. srpna 1278. In: Česko-rakouské vztahy ve 13. století, Rakousko (včetně Štýrska, Korutan a Kraňska) v projektu velké říše Přemysla Otakara II., red. M. Bláhová a I. Hlaváček, 163–189. Praha.
- LECHNER, K., 1924: Geschichte der Besiedlung und der ursprünglichen Grundbesitzverteilung des Waldviertels. Jahrbuch für Landeskunde Niederösterreichs, N. F. 19, 10–210.
- LECHNER, K., 1970 (hg.): Handbuch der historischen Stätten Österreich I., Donauländer und Burgenland. Stuttgart.
- LECHNER, K., 1985: Die Babenberger, Markgrafen und Herzoge von Österreich 976–1246. Wien–Köln–Graz (3. vydání).
- PALACKÝ, F., 1877: Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě II/2. Praha (2. vydání).
- PIFFIG, A. J., 1980: Abtei Geras 1180–1980. Unsere Heimat 51, 290–300.
- PLÁČEK, M., 2002: Gerhard Reichhalter – Karin a Thomas Kühtreiber: Burgen Waldviertel und Wachau. AH 27, 678–679.
- RBM – Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, IV (1253–1310) ed. J. Emler. Praegae 1882.
- REICHHALTER, G.–KÜHTREIBER, K. a T., 2001: Burgen Waldviertel und Wachau. Sankt Pölten.
- SCHICHT, P., 2003: Österreichs Kastellburgen des 13. und 14. Jahrhunderts. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich, Beiheft 5. Wien.
- ŠTĚPÁN, V., 2002: Moravský markrabě Jošt (1354–1411). Brno.
- VISCHER, G. M., 1672: Topographia Austriae inferioris. Viennae.
- WEGENER, W., 1962–1969 (ed.): Genealogische Tafeln zur mitteleuropäischen Geschichte. Göttingen.
- WELTIN, M. G., 1995: Die Grafschaft Pernegg-Drosendorf. Das Waldviertel 44/1, 1–22.
- ZBRASLAVSKÁ KRONIKA 1976: Zbraslavská kronika – Chronicon Aulae Regiae, ed. Z. Fiala. Praha.

Zusammenfassung

Pernegg und Weikertschlag – Burgen an der österreichisch-mährischen Grenze

Dieser Beitrag vervollständigt einige Informationen von zwei wichtigen Burgen, die in der letzten Zeit in der Publikation „Burgen Waldviertel“ von G. Reichhalter, K. und T. Kühtreiber veröffentlicht wurden. Pernegg wurde früher mit Unrecht als Zentrum der Grafschaft in direkter Abhängigkeit aufs Reich angesehen und das Ortsgeschlecht war von den Babenbergen abgeleitet. Die Herren von Pernegg wurden erst am Ende des 12. Jhs. als Grafen genannt und sie stammten von den Grafen aus Traungau. Oudalricus de Pernecke (Ulrich

von Gosham) wurde im Jahr 1120 erwähnt und kurz vorher hat er das Gebiet gewonnen. Folgend wurde die Burg gegründet – die Burgkapelle entstand um die Hälfte des 12. Jhs. Die Prämonstratenser Klöster in Geras und Pernegg hat sehr wahrscheinlich Ulrichs gleichnamiger Sohn kurz vor dem Jahr 1170 gegründet, trotzdem daß die Klosterquellen Ekbert, Ulrichs II. Sohn als Fundator bezeichnen. Das Geschlecht ist kurz vor dem Jahr 1220 ausgestorben und sein Gebiet ist dem Landesherrn zugefallen. Der Landesherr hat die Fundation beider kirchlichen Institutionen erneuert. Seit dem Jahr 1252 hat sich Boček von Zbraslav als „comes de Bernekke“ bezeichnet, aber wir wissen nicht, ob er Verwalter oder Inhaber der Provinz war. Er hatte bestimmte Besitzrechte, aber das Gebiet ist zu guter Letzt zur Grafschaft Hardegg zugefallen. Nach dem Jahr 1314 niederfiel die Burg und nur bei der Bedrohung von den Hussiten wurde sie restauriert. Kurz darauf wurde die Burg zerstört. Nur die romanische Kapelle am Ende des Landzuges wurde erhalten. Die Burgenrelikte befinden sich am Ende der Landzunge hinter dem Klosterkomplex. Hinter den zwei Gräben befindet sich ein Terrainblock (25×30 m) mit einer zeilenartigen Mauer. Aus dem zweiten Teil steigen die Steinblöcke empor. Es handelt sich wahrscheinlich um die Sockel der verschwundenen Gebäude und am Ende steht die erwähnte Kapelle. Das ganze ist mit einer niedrigen Wallanlage umgeben.

Das Relief der gewaltigen Grenzfestung in Weikertschlag befindet sich auf einem Ausläufer über die Thaya, gegenüber der Stadt. Verdienste um die Gründung hat Heinrich von Zöbing (um 1170) aus dem Zweig der Herren von Kuenring und seit dem Jahr 1178 bezeichneten sich nach der Burg seine Söhne. Im Jahr 1276 hat Rudolf von Habsburg beide Burgen Pernegg und Weikertschlag besetzt und sehr wahrscheinlich hat beide Burgen im Jahr 1328 Jan von Luxemburg erobert. Neue Kämpfe kamen in dieser Landschaft zum Wort nach dem Einfall des Königs Jan im Jahr 1336. Im Jahr 1399 war die Burg Weikertschlag Angriffsziel Ulrichs von Hradec und die Herzöge Wilhelm und Albrecht mußten die Burg zurückerobern. Es ist nicht ausgeschlossen, daß die Burg im Jahr 1401 von Hyněk Suchý Čert von Jevišovice besetzt wurde. Als „öder Burgstall“ ist die Burg erst im Jahr 1633 erwähnt und die Burgkapelle St. Pankrác wurde im Jahr 1784 aufgehoben. Von der Zugangsseite wurde die Burg durch einen gewaltigen Doppelgraben mit einem spätromanischen prismatischen Turm geschützt. Auf der Fläche der Vorburg steigt ein Gebäuderelief und eine Anhöhe nach der gotischen Kapelle empor. Auch den nicht zu großen Burgkern schützt der Doppelgraben (Breite über 50 m). Vom Aussehen der Burg informiert nur die Vischergravierung vom Jahr 1672. Der Palast stand längs der Seite über dem Fluß und zu ihm wurde das Eintrittsflügel mit dem Hof angeschlossen. Die Burg des 12. Jhs. hatte eine Palastdisposition, weil der Turm fehlte. Die Vorburg wurde bis in die Hälfte des 13. Jhs. durch eine Steinmauer mit Bergfrit geschützt. Die Burg konnte noch am Anfang des 16. Jhs. existieren, aber nachher wurde er wüst geworden.

Abbildungen:

1. Pernegg. Kloster und Burgreste im Vordergrund auf der Gravierung vom Jahr 1672 (G. M. Vischer).
2. Pernegg. Eine Terrainskizze der Burgreste.
3. Pernegg. Romanische Kapelle vom Süden.
4. Weikertschlag. Eine Terrainskizze der Burgreste.
5. Weikertschlag. Gewölbereste und zerstörtes Fensterchen im Stock des Bergfrits.
6. Weikertschlag. Das Städtchen und die Burgruine auf der Gravierung vom Jahr 1672 (G. M. Vischer).

